

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

КОРЧОВА ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

УДК 378.147.016:[37.013.78] – 051:808.5(043.3)

**ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник –

кандидат педагогічних наук, доцент
КУЗНЕЦОВА Галина Петрівна,
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, перший проректор.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
СЕМЕНОГ Олена Миколаївна,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, завідувач кафедри української мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
КОНОНЕНКО Лілія Володимирівна,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка; доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи.

Захист відбудеться «11» травня 2017 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 56.146.01 у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за адресою: вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400.

Автореферат розіслано «11» квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Ткаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зосередження наукової спільноти на гуманітарних проблемах, пов'язаних із мовними, психологічними, політичними, соціальними аспектами взаємодії людей, актуалізація національно-консолідаційної функції української мови зорієнтовують освітню парадигму ХХІ ст. на формування й розвиток риторично компетентного фахівця соціономічної сфери, що окреслюється певним типом соціономічних професій у площині взаємодії «людина – людина», «людина – соціальна група», «людина – суспільство». Ці професії спрямовані на врегулювання соціальних стосунків, дослідження, аналіз соціальних закономірностей і тенденцій, збереження, трансформацію історично визначених і прийнятих у суспільстві традицій та норм культури.

До соціономічної сфери діяльності згідно з Переліком галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2006 р., 2015 р.), і педагогічної зокрема, відносимо такі: 05 Соціальні та поведінкові науки (спеціальність 053 Психологія); 23 Соціальна робота (спеціальність 231 Соціальна робота). Національний класифікатор професій визначає спеціальності за професійними назвами робіт, соціономічними за своєю сутністю: 2445.2 Професіонали в галузі психології (психолог, практичний психолог); 2446.2 Професіонали в галузі соціального захисту населення (соціальний працівник); 2340 (педагог соціальний).

У науковій літературі (І. Сапа, О. Чиркіна та ін.) такі спеціальності класифіковано як хелперські (від англ. *help* – допомагати).

Професійна діяльність фахівців соціономічних спеціальностей, регламентована законодавством (Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011 р., із змінами 2015 р.), Державний стандарт соціальної адаптації (2015 р.), Державний стандарт соціальної послуги профілактики (2015 р.), Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах (2016 р.) тощо), спрямована на підтримку й надання засобами міжособистісного спілкування допомоги людям різних вікових категорій, соціальним аутсайдерам, переселенцям із окупованих територій, біженцям – усім, хто перебуває у складних життєвих ситуаціях.

Відповідно до цього основою міжособистісного спілкування майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, вагомим засобом вирішення будь-яких питань – від проблем державної ваги до буденних порад – є вправне володіння риторикою, професійну й освітню значущість якої вбачаємо в утвердженні морального кодексу українського народу (етос); розкритті законів мисленнево-мовленневої діяльності (логос); організації мовної поведінки відповідно до ситуації спілкування (пафос); здатності проектувати часо-просторові українськомовні ситуації в соціономічній сфері (топос). Ідеться про формування риторичної компетентності як особистісної якості фахівця, що охоплює його гуманістичні ціннісні орієнтації, мотивацію

до міжособистісного спілкування; володіння риторичним тезаурусом; спроможність конструювати мовленнєву діяльність із додержанням риторичних законів; уміння послуговуватися вербальними етикетними формулами та розрізняти сутність невербальних засобів спілкування; усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення на засадах морально-етичних чеснот.

Інтегровальними чинниками формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців означених соціономічних спеціальностей є: *пріоритетність гуманістичної парадигми* (пильна увага до особистості, осмислення самоцінності кожного учасника процесу спілкування; виявлення поваги, співчуття, опіки, симпатії, терпимості, доброзичливості до всіх, хто потребує підтримки); *акцентування уваги на прагматичних* (соціально-психологічних, контекстних, ситуативних) *чинниках послуговування словом* як важливим засобом професійного впливу, переконання, спонукання, урегулювання, настановлення; *комунікативно-соціальний простір* реалізації мети й завдань професійної діяльності.

Теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців обґрунтовано в контексті ідеї гуманізації й антропоцентризму (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), компетентнісного підходу (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Савченко та ін.), комунікативно компетентнісної парадигми освіти (Л. Бірюк, М. Вашуленко, К. Климова, Г. Кузнецова та ін.), становлення культуромовної особистості (В. Бадер, Л. Мацько, О. Семенов та ін.).

Витлумачення класу соціономічних професій на підґрунті міжособистісної комунікації репрезентовано в наукових працях О. Білої, Т. Браніцької, Л. Буркової та ін. На важливості комунікативного складника у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів) наголошено в дослідженнях А. Капської, І. Мельничук, Л. Міщик, В. Савіцької, Т. Ханецької та ін.

Концептуальні ідеї риторики та риторичної діяльності є об'єктом наукового пошуку С. Абрамовича, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, М. Препотенської, Г. Сагач, М. Чікарькової та ін.

У низці досліджень висвітлено формування риторичних умінь, риторичної компетентності (Н. Голуб, Н. Калюжка, О. Кучерук, Є. Тягнирядно, Д. Ципіна та ін.) у майбутніх учителів початкових класів, філологів, юристів, менеджерів. Лише окремі аспекти риторичного становлення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей простежуємо в працях Л. Кононенко (ораторська майстерність майбутніх магістрів із соціальної педагогіки), Ю. Паскевської (мовленнєва компетентність майбутніх психологів), А. Перушиної (риторичні вміння майбутніх соціальних педагогів) та ін.

Заслуговує на увагу зарубіжний науковий доробок, присвячений питанням компетентнісного підходу в освіті (Дж. Боуден (J. Bowden), І. Зимня, Дж. Равен та ін.); теорії комунікації (Р. Барт, Л. Віготський,

О. Ворожбитова, Ю. Караулов, Ю. Лотман та ін.); теоретико-практичного потенціалу риторики у фаховому становленні особистості (В. Аннушкін, К. Берк (K. Burke), Г. Вілперт, У. Еко, М. Львов, М. Фуко, О. Юніна та ін.); риторичної компетентності (Л. Горобець, Н. Отводенко, Л. Тукмачова та ін.).

Вагомим є узагальнений досвід професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у зарубіжних країнах, а саме: Великій Британії (О. Загайко, О. Пічкарь, Л. Романовська та ін.), Німеччині (О. Канюк, О. Пришляк та ін.), Франції (Г. Лещук, Н. Собчак та ін.), Швеції (І. Бондарук, А. Кулікова та ін.), США (Л. Віннікова, В. Карандашов та ін.) тощо.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує відсутність фундаментальних праць, у яких було б обґрунтовано теоретичні й методичні засади формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів)).

Узагальнення наукових напрацювань щодо досліджуваної проблеми, вивчення практичного досвіду діяльності вищих педагогічних навчальних закладів (ВПНЗ) із підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей дали змогу виявити *суперечності* між:

- потребою суспільства в риторично вправних майбутніх фахівцях соціономічної сфери, спроможних орієнтуватися в системі міжособистісних взаємин, організовувати мовленнєву взаємодію в соціумі, та недостатньою сформованістю у студентів соціономічних спеціальностей риторичної компетентності;

- необхідністю цілеспрямованого формування риторичної компетентності у майбутніх соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів) та недостатньою актуалізацією цього аспекту в сучасному освітньому процесі;

- потенційними можливостями професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до формування риторичної компетентності та недостатньою розробленістю навчально-методичного комплексу для їх реалізації.

Соціокультурне значення, загальнопедагогічна та власне професійна значущість, необхідність розв'язання означених суперечностей зумовили вибір теми дисертації **«Формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри української мови, літератури та методики навчання з проблеми «Лінгвістичний і методичний компоненти у структурі фахової підготовки»; у межах комплексної теми «Розроблення системи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» Глухівського національного педагогічного університету імені

Олександра Довженка, що виконувалася за держзамовленням Міністерства освіти і науки України (номер державної реєстрації 0115U000181).

Тему дисертації затверджено вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 4 від 30.10.2013 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 26.11.2013 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей під час професійної підготовки у ВПНЗ.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у теорії та практиці професійної освіти; уточнити сутність ключових понять дослідження.

2. З'ясувати зміст та окреслити структуру риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

3. Визначити критерії, показники, рівні та засоби діагностування сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

4. Виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

5. Розробити модель формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, навчально-методичний комплекс для її реалізації.

6. Експериментально перевірити вплив педагогічних умов на рівень сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у ВПНЗ.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання окреслених завдань використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз філософських, психолого-педагогічних, лінгвістичних, теоретико-методологічних джерел, освітніх нормативно-правових документів для з'ясування стану розробленості проблеми; порівняння, узагальнення з метою уточнення понятійно-категоріального поля дослідження; системний аналіз для виявлення педагогічних умов формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей; *емпіричні*: спостереження за освітнім процесом, анкетування, інтерв'ювання, аналіз письмових студентських робіт для діагностування рівня володіння риторичною

компетентністю майбутніми фахівцями соціономічних спеціальностей; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) із метою перевірки впливу педагогічних умов на рівень сформованості риторичної компетентності; *статистичні*: кількісний аналіз, порівняння на основі критерію Пірсона (χ^2) для визначення статистичної значущості результатів дослідження; *лінгвістичні*: лексико-семантичний, дистрибутивний, контрастивний аналіз, метод семантичних диференціалів для уточнення змісту ключових понять дослідження.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- виявлено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у ВПНЗ; цілісність риторичної підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та упровадження спеціального навчального курсу «Практична риторика»; створення риторичного освітнього простору (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій)), експериментально перевірено їх вплив на рівень сформованості досліджуваної особистісної якості;

- розроблено структурно-функціональну модель формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, що містить методологічно-цільовий, змістово-процесуальний, діагностико-результативний блоки;

- з'ясовано зміст та окреслено структуру (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, етичний, особистісно-діяльнісний складники) риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей;

- визначено критерії (мотиваційний, знаннєвий, етико-практичний, праксеологічний), показники, рівні (високий, достатній, середній, низький) та засоби діагностування сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічної сфери;

уточнено:

- сутність понять «соціономія» («соціономіка»), «соціономічна сфера», «фахівець соціономічної спеціальності», «риторика»; уточнення полягає у дефініціюванні понять із урахуванням положень комунікативної лінгвістики;

удосконалено:

- зміст, форми, методи, засоби формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей; удосконалення полягає в доповненні професійної підготовки риторичним змістовим складником, упровадженні інтерактивних методів і форм, засобів інформаційно-комунікаційних технологій;

подальшого розвитку набули:

- теоретичні положення компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі.

Практичне значення здобутих результатів дослідження полягає в розробленні та упровадженні у процес підготовки майбутніх соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів) *спеціального навчального курсу «Практична риторика»* (навчально-методичне забезпечення: навчальна програма, робоча програма, зміст лекцій, практичних занять, самостійної роботи, система вправ (мотиваційно-актуалізаційних, пізнавально-гностичних, праксеологічно-творчих), індивідуальних завдань, критерії оцінювання навчальних досягнень студентів); *засобів діагностування* рівнів сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (тестовий питальник «Мотивація навчання та майбутньої професійної діяльності», модифікована методика «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем), вільний і ланцюжковий асоціативні експерименти, семантичний диференціал, експрес-опитування, ілюстративний питальник «Уявна комунікація», відтворення етикетних стандартів «Парадигма мовних формул», контрольні роботи риторичного змісту); узагальненого комплексу *аудіо-відеолекторіїв* «Творча майстерня ратора», *віртуальних екскурсій* «Риторичний екскурс»; передпрактичного інтерактивного риторичного *колоквіуму*.

Матеріали дослідження можуть бути використані для удосконалення риторичної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей; у системі підвищення кваліфікації соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів); у професійній діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів; у підготовці підручників і посібників для формальної, неформальної, інформальної освіти.

Результати дослідження *упроваджено* в освітній процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1777 від 29.06.2016 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 448 від 26.05.2016 р.), Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 177-н від 01.07.2016 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 162/03-а від 06.06.2016 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях та семінарах різного рівня: *міжнародних*: «Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм» (Одеса, 2014 р.), «Педагогічні та психологічні науки: напрями та тенденції розвитку в Україні та світі» (Київ, 2014 р.), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2014 р.), «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія сучасної молоді» (Суми, 2015 р.), «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури» (Львів, 2015 р.), «Концептуальні проблеми модернізації сучасної системи освіти на засадах формування духовно-патріотичних цінностей студентської молоді» (Бар, 2016 р.), «Глухівські наукові читання.

Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухів, 2014 – 2016 рр.); «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2016 р.); *всукраїнських*: «Актуальні проблеми сучасного підручникотворення» (Глухів, 2014 р.), «Актуальні проблеми психологічної науки у вимірах сучасного освітнього простору» (Полтава, 2014 р.), «Модернізація структури та змісту початкової освіти на засадах компетентнісного та комунікативного підходів» (Глухів, 2015 р.), «Інноваційні технології в освіті та вихованні: історія і сучасність» (Глухів, 2015 р.), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної роботи» (Глухів, 2015 р.), «Формування соціокультурної компетентності вчителя: зміст, традиції, інновації» (Глухів, 2016 р.), «П'яті Бугайківські читання» (Ніжин, 2016 р.), «Олександр Довженко та українська культура: історія, традиції, сучасність» (Глухів, 2014, 2016 рр.); *міжуніверситетських*: «The 21st Century Challenges in Education and Science» (Глухів, 2014 – 2016 рр.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 19 наукових праць (усі одноосібні): 7 статей у наукових фахових виданнях України з педагогічних наук, 1 з яких – у виданні, що входить до наукометричної бази Index Copernicus; 1 стаття в науковому фаховому виданні України з філологічних наук; 1 стаття в іншому виданні України, що є наукометричним; 1 стаття в зарубіжному періодичному виданні; 7 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 навчально-методичний посібник, 1 програма.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (340 найменувань, із яких 15 – іноземними мовами), 13 додатків на 181 сторінці. Загальний обсяг дисертації становить 422 сторінки, із яких основного тексту – 197 сторінок. Робота містить 14 таблиць, 9 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, її зв'язок із науковими плановими темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку; охарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну, окреслено практичне значення роботи; подано відомості про апробацію й упровадження результатів; зазначено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей»** – проаналізовано стан розробленості проблеми в теорії та практиці професійної освіти, уточнено сутність ключових понять дослідження; зацентровано увагу на теоретико-методологічних засадах формування риторичної компетентності; з'ясовано

зміст та окреслено структуру риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Аналітичний огляд наукових праць (О. Біла, Л. Буркова, Р. Каверіна, Є. Климов, В. Курбатов та ін.), освітніх документів (Закон України «Про вищу освіту», Національний класифікатор професій України тощо) засвідчив дискусійні підходи до виокремлення і класифікації соціономічних професій та спеціальностей. Це спонукало до уточнення поняття «соціономія» – галузь соціології, що передбачає дослідження соціальних процесів і відносин на різних рівнях соціальної взаємодії й управління ними за допомогою комунікації. Послугуючись лінгвістичними методами дослідження семантики слова, з'ясовано семантичну близькість термінологічних варіантів «соціономія» і «соціономіка» – складників мінімального контекстного утворення «соціономічна сфера», дефініцію якого уточнено і сформульовано як взаємопов'язаний комплекс соціальних взаємодій у межах певних галузей, установ, організацій, що реалізується через дослідження, формування, управління та корекцію соціальних відносин на всіх суспільних рівнях. Із огляду на це уточнено поняття «фахівець соціономічної спеціальності» – гуманістично зорієнтована висококомпетентна особа, діяльність якої в соціономічній сфері спрямована на дослідження, формування, управління, розвиток, підтримку, корекцію соціальної взаємодії шляхом створення й упровадження технологій урегулювання різнорівневих соціальних стосунків, основою яких є комунікація.

Узагальнення дослідницького пошуку (С. Абрамович, Н. Голуб, Н. Колотілова, Л. Мацько, М. Препотенська, Г. Сагач, О. Семенов, М. Чікарькова та ін.) дало змогу уточнити зміст поняття «риторика» – наскрізна гуманітарна лінгвокультурологічна наука й навчальна дисципліна про теорію та практику красномовства, методи пізнання дійсності засобами слова, способи організації мисленнево-мовленнєвої діяльності, основи формування дієвої комунікації. Окреслено спрямування риторики на становлення й розвиток свідомої творчої українськомовної особистості, здатної не лише довершено висловлювати свої думки, а й відстоювати власну позицію в соціальних і професійних ситуаціях спілкування на засадах культурних норм суспільного життя.

На основі аналізу праць у галузі методології освіти (В. Андрущенко, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.) обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження відповідно до: 1) триплощинності риторичної методології: пізнання й осягнення суспільної дійсності – філософська площина; система знань про комунікативну вербалізацію буття – загальнонаукова площина; індивідуальна мовно-мовленнєва риторична діяльність особистості – прикладна площина; 2) об'єкта риторики в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей – «*Homo verbo agens* – людина, яка діє словом»; 3) предметного поля соціономічної риторичної діяльності – системи

відношень у колі «людина – людина», «людина – соціум»; 4) модусів риторики – мови, мовлення, комунікації, власне риторики.

Вивчення педагогічних (Я. Коменський, В. Кремень, К. Ушинський, М. Шеллер та ін.), риторичних (Г. Сагач, О. Юніна, Н. Голуб та ін.) праць зорієтувало на гуманістично-антропологічну парадигму сучасної риторики, на пошук гнучких, дієвих шляхів формування вмінь і навичок риторичними засобами захищати чиюсь позицію чи відстоювати власну, осмислювати, логічно аргументувати її відповідно до морально-етичних норм комунікування. Узагальнення наукових напрацювань дало змогу виокремити основні підходи до формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: особистісно орієнтований, соціокультурний, аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний.

З'ясовано, що упровадження ідей особистісно орієнтованого підходу (І. Бех, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.) сприятиме організації навчання риторики з урахуванням індивідуальних спромож студентів, самореалізації й саморозвитку їхніх особистісних якостей в умовах риторичного освітнього простору. Звернення до соціокультурного підходу (В. Андрущенко, В. Кремень та ін.) шляхом засвоєння культурно-історичних традицій, досвіду соціальної взаємодії та комунікації уможливить становлення майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей як громадян українського суспільства, носіїв національної культури. Використання наукових положень аксіологічного підходу (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Хомич та ін.) дасть змогу актуалізувати ціннісні смисли професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, які відзначаються культивуванням миру, любові, добра, милосердя, справедливості, поваги, гідності, чесності, сумління, толерантності тощо. Засади діяльнісного підходу (Л. Виготський, О. Леонтєв, В. Захарова та ін.) зумовили усвідомлення риторичної компетентності як цілісної системи мовно-мовленнєвої діяльності, що формується в умовах діалогізму риторичного навчання. Опертя на засади компетентнісного підходу (Н. Бібік, Л. Бірюк, В. Луговий, О. Овчарук, О. Савченко, О. Семенов та ін.) зорієтувало на посилення практичної спрямованості процесу формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Осмилення концептуально близьких наукових праць (Н. Голуб, О. Кучерук, Д. Ципіна та ін.), окреслених підходів спонукало до з'ясування змісту *риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей* як передумови духовного розвитку суб'єктів комунікативної соціономічної взаємодії; основи професійної соціалізації особистості; найвищого рівня комунікативної компетентності; особистісної якості, що виражається через здатність усвідомлено, унормовано, аргументовано, риторично правильно продукувати авторсько-адресні тексти (дискурси) і послуговуватися ними в мінливих умовах соціономічної комунікації із збереженням психологічного комфорту.

На основі синтезу теоретико-методологічних досліджень виокремлено складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: *ціннісно-мотиваційний* (уявлення про риторичний ідеал майбутнього фахівця соціономічної спеціальності як уособлення загальнолюдських цінностей; особистісна комунікативна спрямованість на засадах гуманізму й антропоцентризму; сформована мотивація до риторичної діяльності); *когнітивний* (осмислення риторичної компетентності як особистісного утворення та суспільного феномену; мовно-мовленнєво-комунікативні знання; володіння риторичним тезаурусом); *етичний* (усвідомлення морально-етичного кодексу, дотримання мовно-мовленнєвого етикету, етикетної кінесіки, проксемики, атрибутіки); *особистісно-діяльнісний* (мовно-мовленнєва правильність; риторичне елокутивне текстотворення (дискурсотворення) відповідно до законів мисленнєво-мовленнєвої діяльності та морального кодексу; усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення).

У другому розділі – **«Обґрунтування педагогічних умов та моделі формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей»** – визначено критерії, показники, рівні та засоби діагностування сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей; виявлено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови, розроблено структурно-функціональну модель формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Із огляду на окреслену структуру риторичної компетентності визначено критерії та показники її сформованості: *мотиваційний критерій* (показники: гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості; ціннісне ставлення до міжособистісного спілкування в соціономічній сфері; мотивація до оволодіння риторичною компетентністю); *знаннєвий критерій* (показники: осмислення сутності риторичної компетентності; знання модусів, категорій, законів риторики, її історії, видів і жанрів, алгоритму риторичної дії, стратегій і тактик риторичного мовлення; інтегрування відомостей із риторики та суміжних дисциплін); *етико-практичний критерій* (показники: конструювання риторичної діяльності відповідно до морально-етичних цінностей; послуговування вербальними етикетними ситуативними формулами; сприйняття інформаційності невербальних засобів спілкування); *праксеологічний критерій* (показники: риторичне елокутивне текстотворення (дискурсотворення) відповідно до законів мисленнєво-мовленнєвої діяльності; збереження психологічного комфорту спілкування; усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення). Критерії і показники обґрунтовано на засадах змістової сутності риторичної тріади (етос – логос – пафос) та з метою утвердження її дієвості в соціономічній сфері (топос).

Відповідно до визначених критеріїв і показників диференційовано рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей риторичної компетентності. Для

з'ясування стану сформованості її складників розроблено *засоби діагностування*: тестовий питальник «Мотивація навчання та майбутньої професійної діяльності», модифікована методика «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем) для дослідження рівня сформованості ціннісно-мотиваційного складника; вільний і ланцюжковий асоціативні експерименти, семантичний диференціал, експрес-опитування – когнітивного складника; ілюстративний питальник «Уявна комунікація», відтворення етикетних стандартів «Парадигма мовних формул» – етичного складника; контрольні роботи риторичного змісту – особистісно-діяльнісного складника.

Вивчення теоретичних і практичних аспектів професійної підготовки соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів), установлення недостатнього рівня сформованості складників риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей дало змогу виявити та обґрунтувати *педагогічні умови* формування досліджуваної особистісної якості.

У виявленні першої педагогічної умови (*антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у ВПНЗ*) керувалися упровадженням суб'єкт-суб'єктної дидактичної системи, орієнтованої на зовнішній і внутрішній світ людини, її адаптацію, інтеграцію й індивідуалізацію в соціумі. Напрямами упровадження окресленої умови визначено: формування гуманістично-ціннісного ставлення до риторичного комунікування в соціономічній сфері; стимулювання мисленнєвої діяльності студентів; спонуку до культурного розвитку і саморозвитку.

Визначаючи другу педагогічну умову (*цілісність риторичної підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та упровадження спеціального навчального курсу «Практична риторика»*), покликалися на ідеї концептуальної інтеграції у формуванні мовної картини світу, що ґрунтується на єдності суспільства, природи та мислення; на психолого-педагогічне потрактування дидактичної інтеграції, яка акумулює міжпредметні зв'язки як систему відношень між знаннями, уміннями та навичками, послідовно спроектованими змістом навчальних дисциплін; на інтеграційність риторичної компетентності. Реалізація окресленої умови передбачає доповнення риторичним змістом певних тем дисциплін навчального плану підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей («Філософія», «Психологія (вікова та педагогічна)», «Педагогіка», «Соціальна психологія», «Соціальна педагогіка», «Етика соціально-педагогічної діяльності», «Технології соціальної (соціально-педагогічної) роботи», «Соціально-педагогічне консультування», «Психологічне консультування», «Конфліктологія») та упровадження спеціального навчального курсу «Практична риторика». Це створить основу для системного й усвідомленого оволодіння риторичною компетентністю.

Підґрунтям виокремлення третьої умови формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей – *створення риторичного освітнього простору (із долученням засобів*

інформаційно-комунікаційних технологій) – визначено риторичний дискурс соціономічної сфери, формами безпосереднього та опосередкованого вираження якого є бесіда, консультація, дискусія, прохання, настанова тощо. Інтерактивна комунікативна взаємодія суб'єктів освітнього процесу в межах окреслених форм дасть змогу майбутнім фахівцям соціономічної сфери одночасно здобувати й усвідомлювати знання, опановувати вміння застосовувати їх, активно співпрацювати та реалізовувати себе в колективній діяльності, формувати ціннісне ставлення до спілкування, удосконалювати риторичні навички комунікування відповідно до етичних норм та ситуації спілкування.

Під час наукового пошуку розроблено *структурно-функціональну модель* формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (рис. 1). Визначено її системно інтегровані блоки: методологічно-цільовий, змістово-процесуальний та діагностико-результативний.

У *методологічно-цільовому блоці* окреслено мету, сформульовано завдання для її досягнення; зазначено наукові підходи та принципи формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Змістово-процесуальний блок охоплює зміст, форми (лекції, практичні заняття, самостійна й індивідуальна робота (творча, дослідницька), колоквиум, просвітницькі заходи), методи (лекції (проблемної, візуалізації), розповіді, бесіди (репродуктивної, ілюстративної), навчальної дискусії, спостереження над мовою, вправ, проєктів, пізнавальних ігор, усного й писемного контролю, самоконтролю, самооцінки тощо), засоби навчання (слово викладача, рекомендована література, укладені авторські посібники, дидактичний матеріал, аудіовізуальні засоби інформаційно-комунікаційних технологій) та етапи формування досліджуваної особистісної якості. *Пропедевтично-мотиваційний етап* реалізовуватиметься через доповнення риторичним змістом певних тем дисциплін навчального плану підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей («Філософія», «Психологія (вікова та педагогічна)», «Педагогіка»). *Конструктивно-продуктивний етап* передбачає упровадження авторського спецкурсу «Практична риторика», проведення просвітницьких заходів «Риторичний екскурс», «Творча майстерня ратора». *Прагматично-рефлексивний етап* ґрунтуватиметься на комунікативному розв'язанні соціономічних задач, які містить передпрактичний інтерактивний риторичний колоквиум, та увиразненні риторичним контекстом визначених тем навчальних дисциплін («Соціальна психологія», «Соціальна педагогіка», «Етика соціально-педагогічної діяльності», «Технології соціальної (соціально-педагогічної) роботи», «Соціально-педагогічне консультування», «Психологічне консультування», «Конфліктологія»).

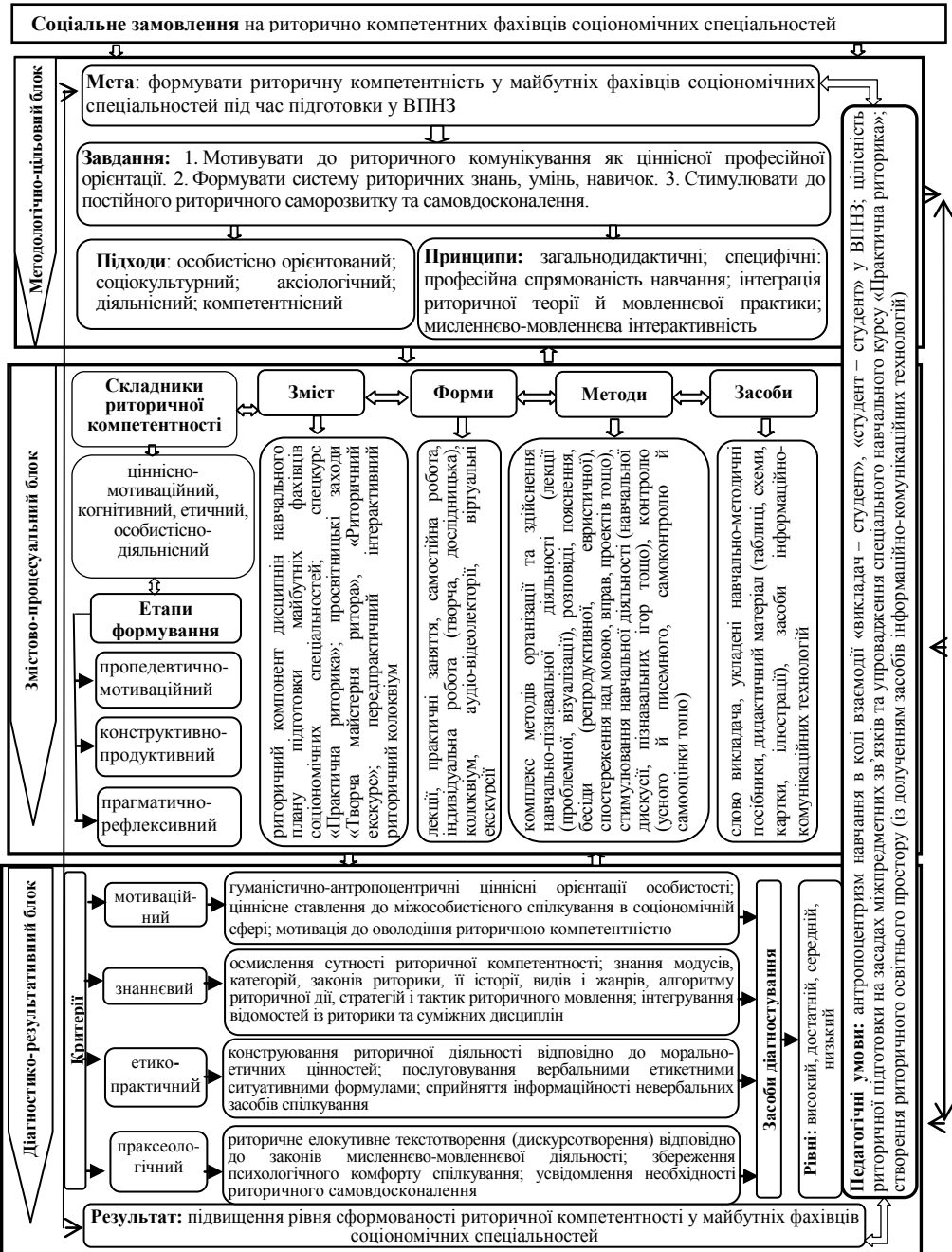

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей

Завершальним блоком моделі є *діагностико-результативний*, що охоплює критерії, показники, рівні сформованості риторичної компетентності, засоби діагностування та засвідчує кінцевий результат.

У третьому розділі – **«Дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей»** – реалізовано розроблений навчально-методичний комплекс формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, експериментально перевірено вплив педагогічних умов на рівень сформованості досліджуваної особистісної якості.

Дослідно-експериментальну роботу проведено в три етапи: аналітико-констатувальний, формувальний, контрольний.

На аналітико-констатувальному етапі за допомогою розроблених засобів діагностування з'ясовано недостатній рівень сформованості складників риторичної компетентності у значної частини студентів соціономічних спеціальностей. Установлено, що різниця між результатами контрольної та експериментальної груп статистично незначуща.

До формувального етапу дослідно-експериментальної роботи було залучено 392 особи, із них 195 студентів бакалаврату експериментальної групи, 197 – контрольної групи. Освітній процес в експериментальних групах організовано на засадах обґрунтованих педагогічних умов і проведено у три взаємопов'язані етапи.

Відповідно до сутності ціннісно-мотиваційного складника риторичної компетентності основне завдання *пропедевтично-мотиваційного етапу* спрямовано на формування гуманістично-антропоцентричних ціннісних орієнтацій особистості, ціннісного ставлення до спілкування як універсальної реальності суспільного буття, засобу соціально-педагогічної та психолого-педагогічної дії; на мотивування майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до оволодіння риторичною компетентністю. Реалізація завдання забезпечувалася дотриманням комплексу виявлених педагогічних умов: моделювання елементів суб'єкт-суб'єктної взаємодії за допомогою методів навчально-пізнавальної діяльності – актуалізації проблемної лекції, навчальної дискусії, евристичної бесіди (антропоцентризм навчання); доповненням риторичним змістом (питаннями) визначених за темами лекцій, практичних занять, самостійної роботи дисциплін навчального плану підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (цілісність риторичної підготовки); упровадженням інтерактивних форм безпосередньої і опосередкованої взаємодії учасників освітнього процесу (створення риторичного освітнього простору).

Конструктивно-продуктивний етап зорієнтовано на підвищення рівня ціннісно-мотиваційного складника та формування когнітивного, етичного, особистісно-діяльнісного, що передбачено метою – сприяти оволодінню риторичним тезаурусом, алгоритмом риторичної дії для елокутивного текстотворення (дискурсотворення) та моделювання і

функціонування суб'єкт-суб'єктної взаємодії залежно від комунікативної ситуації в соціономічній сфері. Основою реалізації завдань цього етапу було вивчення спецкурсу «Практична риторика», проведення просвітницьких заходів «Риторичний екскурс», «Творча майстерня ратора». Упровадження означених форм в освітній процес коригувалося комплексом виявлених педагогічних умов. Антропоцентризм навчання для формування системи гуманістичних цінностей майбутнього фахівця упроваджували через текстове наповнення навчального матеріалу, зорієнтоване на зовнішній і внутрішній світ людини. Додержання цілісності риторичної підготовки зумовлювало до постійної актуалізації здобутих знань та вмінь студентів. Риторичний простір, створений інтерактивними методами (евристична бесіда, лекція-візуалізація, метод проекту, навчальної дискусії, пізнавальних ігор тощо), спонукав майбутніх фахівців до удосконалення навичок активного слухання, комунікування відповідно до морально-етичних норм та законів мисленнево-мовленнєвої діяльності. Послугування засобами інформаційно-комунікаційних технологій (мультимедійні презентації, аудіо-відеолекторії, віртуальні екскурсії) посилювало сприйняття й осмислення навчального матеріалу. Розроблені вправи і завдання різного типу: *мотиваційно-актуалізаційні* («Орфоепічний тренажер», «Евфонічний коректор», «Риторична актуалізація» тощо), *пізнавально-гностичні* («Формуймо акцентуаційну правильність», «Розвиваймо та збагачуймо мовлення», «Стильова диференціація», «Синтез думок», «Риторична полеміка» тощо), *праксеологічно-творчі* («Уявна комунікація», «Із видимого пізнавай невидиме», «Риторичне дослідження», «Риторичний конструктор», «Я вправний оратор», «Риторичний аналіз тексту», «Риторична рефлексія» тощо) – активізували мисленнєву діяльність майбутніх соціальних працівників (соціальних педагогів), психологів (практичних психологів), їхні творчі здібності, увагу, пам'ять, спонукали до риторичної діяльності. Розв'язання проблемних питань, ситуаційні аналіз та текстотворення (дискурсотворення) дали змогу моделювати елементи міжособистісного спілкування майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей із різними групами людей, які потребують допомоги й підтримки.

Мету і завдання *прагматично-рефлексивного етапу* було зорієнтовано на підвищення рівня сформованості всіх складників риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Зміст експериментальної роботи на цьому етапі репрезентовано упровадженням передпрактичного інтерактивного риторичного колоквиуму та доповненням певних тем дисциплін навчального плану, вивчення яких спиралося на концепцію спецкурсу «Практична риторика». Розв'язання риторичних задач соціономічної сфери – основи колоквиуму – сприяло формуванню системи гуманістичних цінностей студентів, додержанню етичних норм комунікування, активізувало мисленнєво-мовленнєву діяльність, спонукало до аналізу й самоаналізу, мотивувало до риторичного комунікування в соціономічній сфері (антропоцентризм навчання).

Риторичний контекст дисциплін навчального плану дав змогу студентам узагальнити й систематизувати здобуті риторичні знання, уміння, навички як піддруктя формування їхньої спроможності застосовувати риторичну теорію й практику в межах інших навчальних дисциплін та педагогічної практики (цілісність риторичної підготовки). У контексті створення риторичного освітнього простору на цьому етапі послуговувалися інтерактивними формами й методами (круглий стіл, дискусія, засідання творчої лабораторії, презентація дослідницького, творчого, мультимедійного проекту, навчально-популярні міні-лекції тощо), які формували у студентів уміння дискутувати, повідомляти, продукувати тексти, промови різних стилів, видів і жанрів, спонукали їх до проектування власної навчально-пізнавальної діяльності на майбутню професійно-комунікативну взаємодію в соціономічній сфері.

На контрольному етапі дослідно-експериментальної роботи проаналізовано й статистично обраховано результати педагогічного експерименту. Позитивну динаміку рівнів сформованості всіх складників риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей

Складники риторичної компетентності	Рівні сформованості	Експ. група (ЕГ), %		Контр. група (КГ), %		Порівняння КГ і ЕГ за критерієм χ^2	
		Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап
Ціннісно-мотиваційний	низький	29	9	27	23	0,81	77,17
	середній	48	22	48	48		
	достатній	18	49	19	22		
	високий	5	20	6	7		
Когнітивний	низький	40	15	37	34	1,19	73,49
	середній	45	31	45	44		
	достатній	11	32	13	16		
	високий	4	22	5	6		
Етичний	низький	50	20	48	41	1,17	70
	середній	44	27	44	39		
	достатній	3	31	4	12		
	високий	3	22	4	8		
Особистісно-діяльнісний	низький	44	19	39	38	1,77	82,2
	середній	42	26	45	43		
	достатній	9	29	10	10		
	високий	5	26	6	9		

Результати порівняльного аналізу дослідження засвідчують, що рівень сформованості складників риторичної компетентності в контрольній групі істотно не змінився. Натомість в експериментальній групі збільшилася кількість студентів із високим і достатнім рівнями сформованості всіх складників досліджуваної якості та зменшилася із середнім і низьким, а саме: високий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного складника зріс на 15 %, достатній – на 31 %, середній зменшився на 26 %, низький – на 20 %; високий рівень сформованості когнітивного складника підвищився на 18 %, достатній – на 21 %, середній зменшився на 14 %, низький – на 25 %; високий рівень сформованості етичного складника збільшився на 19 %, достатній – на 28 %, середній зменшився на 17 %, низький – на 30 %; високий рівень сформованості особистісно-діяльнісного складника зріс на 21 %, достатній – на 20 %, середній зменшився на 16 %, низький – на 25 %. Статистичну значущість результатів підтверджено обрахуванням критерію згоди К. Пірсона (χ^2) за умови $\chi^2_{\text{кріт}} = 7,81$.

Динаміка сформованості риторичної компетентності як професійно необхідної якості майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей спонукає до висновку про позитивний вплив виявлених педагогічних умов на рівень сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично обґрунтовано й практично розв'язано наукове завдання щодо формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей під час професійної підготовки у ВПНЗ. Результати дослідження спонукають до таких висновків:

1. На підставі аналізу стану розробленості проблеми формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічної сфери доведено, що теоретико-методологічні засади означеної проблеми в теорії та практиці професійної освіти досліджено недостатньо. Із огляду на це уточнено сутність ключових понять «соціономія» («соціономіка») – галузь соціології, що передбачає дослідження соціальних процесів і відносин на різних рівнях соціальної взаємодії й управління ними за допомогою комунікації; «соціономічна сфера» – взаємопов'язаний комплекс соціальних взаємодій у межах певних галузей, установ, організацій, що реалізується через дослідження, формування, управління та корекцію соціальних відносин на всіх суспільних рівнях; «фахівець соціономічної спеціальності» – гуманістично зорієнтована висококомпетентна особа, діяльність якої в соціономічній сфері спрямована на дослідження, формування, управління, розвиток, підтримку, корекцію соціальної взаємодії шляхом створення й упровадження технологій урегулювання різнорівневих соціальних стосунків, основою яких є комунікація.

У контексті суспільної комунікації та філософії освіти уточнено зміст поняття «риторика» – наскрізна гуманітарна лінгвокультурологічна

наука й навчальна дисципліна про теорію та практику красномовства, методи пізнання дійсності засобами слова, способи і засоби організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності, основи формування дієвої комунікації. Окреслено спрямування риторики на становлення й розвиток свідомої творчої українськомовної особистості, здатної не лише довершено висловлювати свої думки, а й відстоювати власну позицію в соціальних і професійних ситуаціях спілкування на засадах культурних норм суспільного життя.

Доведено триплощинність риторичної методології: пізнання й осягнення суспільної дійсності – філософська площина; система знань про комунікативну вербалізацію буття – загальнонаукова площина; індивідуальна мовно-мовленнєва риторична діяльність особистості – прикладна площина. Витлумачено об'єкт риторики в системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери – «*Homo verbo agens* – людина, яка діє словом». Окреслено предметне поле соціономічної риторичної діяльності – система відношень у колі «людина – людина», «людина – соціум». Виокремлено основні модуси риторики – мову, мовлення, комунікацію, власне риторику. Визначено наукові підходи формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей – особистісно орієнтований, соціокультурний, аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний.

2. З'ясовано зміст *риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей* – це передумова духовного розвитку суб'єктів комунікативної соціономічної взаємодії; основа професійної соціалізації особистості; найвищий рівень комунікативної компетентності; особистісна якість, що виражається через здатність усвідомлено, унормовано, аргументовано, риторично правильно продукувати авторсько-адресні тексти (дискурси) і послуговуватися ними в мінливих умовах соціономічної комунікації із збереженням психологічного комфорту.

Окреслено структуру риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, етичний, особистісно-діяльнісний складники. Доведено, що риторична компетентність ґрунтується на сутності риторичної тріади (логос, етос, пафос), а соціономічна сфера є риторичним топосом професійної діяльності фахівця.

3. Відповідно до структури досліджуваної особистісної якості визначено критерії та показники її сформованості: *мотиваційний критерій* (показники: гуманістично-антропоцентричні ціннісні орієнтації особистості; ціннісне ставлення до міжособистісного спілкування в соціономічній сфері; мотивація до оволодіння риторичною компетентністю); *знанневий критерій* (показники: осмислення сутності риторичної компетентності; знання модусів, категорій, законів риторики, її історії, видів і жанрів, алгоритму риторичної дії, стратегій і тактик риторичного мовлення; інтегрування відомостей із риторики та суміжних дисциплін); *етико-практичний критерій* (показники: конструювання риторичної діяльності відповідно до морально-етичних

цінностей; послуговування вербальними етикетними ситуативними формулами; сприйняття інформаційності невербальних засобів спілкування); *праксеологічний критерій* (показники: риторичне елокутивне текстотворення (дискурсотворення) відповідно до законів мисленнєво-мовленнєвої діяльності; збереження психологічного комфорту спілкування; усвідомлення необхідності риторичного самовдосконалення). Визначено *рівні* (високий, достатній, середній, низький) сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей та *засоби їх діагностування* (психолінгвістичні й соціально-психологічні методики, експрес-опитування, питальники (тестовий, ілюстративний, відтворення етикетних стандартів), контрольні роботи риторичного змісту).

4. На основі узагальнень наукового пошуку виявлено, теоретично обґрунтовано *педагогічні умови* формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей: антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у ВПНЗ; цілісність риторичної підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та упровадження спеціального навчального курсу «Практична риторика»; створення риторичного освітнього простору (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій).

5. Розроблено *структурно-функціональну модель* формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Вирізнено її системно взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий, змістово-процесуальний, діагностико-результативний, наскрізним компонентом яких є педагогічні умови. Для реалізації моделі розроблено *навчально-методичний комплекс*: спеціальний навчальний курс «Практична риторика» (навчально-методичне забезпечення: навчальна програма, робоча програма, зміст лекцій, практичних занять, самостійної роботи, система вправ (мотиваційно-актуалізаційних, пізнавально-гностичних, праксеологічно-творчих), індивідуальних завдань (творчих, дослідницьких), критерії оцінювання навчальних досягнень студентів); узагальнений комплекс аудіо-відеолекторіїв «Творча майстерня ритора», віртуальних екскурсій «Риторичний екскурс»; передпрактичний інтерактивний риторичний колоквиум.

6. Експериментально перевірено вплив педагогічних умов на рівень сформованості риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Контрольне діагностування засвідчило позитивну динаміку рівня сформованості всіх складників досліджуваної особистісної якості в межах експериментальної групи, а саме: збільшилася кількість студентів із високим і достатнім рівнями сформованості риторичної компетентності (ціннісно-мотиваційного складника – на 15 %, 31 %; когнітивного – на 18 %, 21 %; етичного – на 19 %, 28 %; особистісно-діяльнісного – на 21 %, 20 %); відповідно – зменшилася кількість студентів із середнім і низьким рівнями сформованості риторичної компетентності (ціннісно-мотиваційного складника – на 26 %, 20 %; когнітивного – на 14 %, 14 %).

25 %; етичного – на 17 %, 30 %; особистісно-діяльнісного – на 16 %, 25 %). Більшість студентів осмислила значущість риторичної компетентності у власному фаховому становленні, оволоділа риторичним тезаурусом (модусами, категоріями, законами, історією, видами і жанрами, алгоритмом риторичної дії, стратегіями й тактиками риторичного мовлення), набула спроможності до риторичного елокутивного текстотворення (дискурсотворення) відповідно до норм вербального й невербального етикету, усвідомила необхідність риторичного самовдосконалення.

Статистичну значущість результатів підтверджено обрахуванням критерію згоди К. Пірсона (χ^2).

Отже, розв'язання завдань дослідження зумовило досягнення його мети – виявити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей під час професійної підготовки у ВПНЗ.

Перспективами наукового пошуку вбачаємо дослідження формування риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у позааудиторній роботі, з'ясування ролі й місця риторики в освітньому соціономічному менеджменті, у системі андрагогічної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Korchova O. M. On the issue of the conceptual basis of intending socionomists rhetorical education / O. M. Korchova // Nowoczesna edukacja : filozofia, doświadczenie. – Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – 2016. – Nr 2(6). – S. 27 – 32.

2. Корчова О. М. Вправи і завдання з формування риторичної компетентності студентів соціономічних спеціальностей у сучасних посібниках із риторики / О. М. Корчова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей / [ред. кол. : О. В. Глузман та ін.]. – Сер. : Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 45. – Ч. 2. – С. 139 – 148.

3. Корчова О. М. Діагностика риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей / О. М. Корчова // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. праць / [ред. кол. : О. І. Курок (відп. ред.) та ін.]. – Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. – Вип. 28. – С. 65 – 73.

4. Корчова О. М. Практична риторика : програма навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти за соціономічними спеціальностями / Олена Михайлівна Корчова. – Суми : ТОВ «Вид.-поліграфічне підприємство «Фабрика друку», 2016. – 224 с.

5. Корчова О. М. Риторика в контексті запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні / О. М. Корчова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Серія : Педагогічні науки. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» / [відп. ред. : І. П. Маноха]. – К. : Гнозис, 2014. – Додаток 1 до Вип. 5, Т. IV (55). – С. 225 – 234.

6. Корчова О. М. Риторична компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів (діагностичний аспект) : навч.-метод. посіб. / Олена Михайлівна Корчова. – Суми : ПКП «Еллада S», 2015. – 156 с.

7. Корчова О. М. Риторична компетентність як складник професійної підготовки соціальних педагогів / О. М. Корчова // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. праць / [ред. кол. : О. І. Курок (відп. ред.) та ін.]. – Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. – Вип. 22. – С. 23 – 28.

8. Корчова О. М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери / О. М. Корчова // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. / [гол. ред. А. А. Сбруєва]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 6 (50). – С. 196 – 205.

9. Корчова О. М. Філософсько-методологічні засади риторичної освіти майбутніх фахівців соціономічної сфери / О. М. Корчова // Педагогічні науки : зб. наук. праць Херсонського державного університету / [гол. ред. : В. Л. Федяєва]. – Херсон : ВД «Гельветика», 2016. – Випуск LXIX. – Т. 2. – С. 64 – 68.

10. Корчова О. М. Формування риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей : результати педагогічного експерименту // О. М. Корчова // Молодий вчений. – 2016. – № 9. – С. 283 – 287.

11. Корчова О. Риторика як засіб формування мовної особистості майбутнього фахівця соціономічної сфери / Олена Корчова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Серія : Педагогічні науки. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Ч. 2. – С. 171 – 176.

Опубліковані праці апробаційного характеру

12. Korchova E. Basic approaches to the study of rhetorical competence / Elena Korchova // The 21st Century Challenges in Education and Science : матеріали II наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами / [за заг. ред. О. К. Мілютіної]. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – Вип. 1. – С. 27 – 29.

13. Korchova O. Rhetorical education of intending socionomists as a practical approach for embodiment of European integration advancement in

Ukraine / Olena Korchova // The 21st Century Challenges in Education and Science : матеріали IV наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами / [за заг. ред. Н. М. Ткаченко]. – Суми : ФОП Ткачов О. О., 2016. – Вип. 3. – С. 207 – 210.

14. Korchova O. Rhetorics in the context of forming the linguistic personality of future specialists in socionomy / Olena Korchova // The 21st Century Challenges in Education and Science : матеріали III наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами / [за заг. ред. Н. М. Ткаченко]. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2015. – Вип. 2. – С. 11 – 13.

15. Корчова О. М. Антропоцентричне навчання у вищій професійній школі як концептуальна педагогічна умова формування риторичної компетентності майбутніх соціономістів / О. М. Корчова // Сучасна система освіти і виховання : досвід минулого – погляд у майбутнє : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. / [м. Київ, 7 – 8 жовтня 2016 року]. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. – С. 63 – 66.

16. Корчова О. М. Особливості професійно-комунікативних умінь майбутніх фахівців соціономічної сфери / О. М. Корчова // Педагогічні та психологічні науки : напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. / [м. Київ, 6 червня 2014 року]. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – С. 37 – 40.

17. Корчова О. М. Риторика в сучасній науковій парадигмі / О. М. Корчова // Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. / [м. Львів, 10 – 11 квітня 2015 р.]. – [у 2-х ч.]. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2015. – Ч. 1. – С. 121 – 125.

18. Корчова О. М. Риторична компетентність майбутнього фахівця соціономічної сфери / О. М. Корчова // Мова у світлі класичної спадщини та сучасних парадигм : зб. праць міжнародної наук.-практ. конф. / [м. Одеса, 11 – 12 квітня 2014 року]. – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. – С. 109 – 113.

***Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації***

19. Корчова О. М. Соціономія в системі мовної комунікації / О. М. Корчова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць / [гол. ред. : Н. Л. Іваницька]. – Серія : Філологія (мовознавство). – Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2014. – Вип. 19. – С. 232 – 239.

АНОТАЦІЇ

Корчова О. М. Формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. – Глухів, 2017.

У дисертації теоретично обґрунтовано й практично розв'язано наукове завдання щодо формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Проаналізовано стан розробленості означеної проблеми; обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. З'ясовано зміст, окреслено структуру риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Визначено критерії, показники, рівні та засоби діагностування сформованості риторичної компетентності. Виявлено, теоретично обґрунтовано, експериментально перевірено педагогічні умови формування досліджуваної особистісної якості: антропоцентризм навчання в колі взаємодії «викладач – студент», «студент – студент» у вищих педагогічних навчальних закладах; цілісність риторичної підготовки на засадах міжпредметних зв'язків та упровадження спецкурсу «Практична риторика»; створення риторичного освітнього простору (із долученням засобів інформаційно-комунікаційних технологій). Розроблено модель формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Ключові слова: соціономічні спеціальності, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей, компетентність, риторика, риторична компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, педагогічні умови, модель формування.

Корчёва Е. М. Формирование риторической компетентности у будущих специалистов социомических специальностей высших педагогических учебных заведений. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко. – Глухов, 2017.

В диссертации теоретически обосновано и практически решено научное задание формирования риторической компетентности у будущих специалистов социомических специальностей.

Уточнены дефиниции понятий «социономия» («социономика»), «социономическая сфера» для дифференцирования социомических специальностей. Акцентируется внимание на хелперской группе

социономических специальностей – социальный работник (социальный педагог), психолог (практический психолог).

Уточнена сущность риторики, определены ее объект – человек, который действует словом; предмет – система отношений в кругу «человек – человек», «человек – социум»; модусы – язык, речь, коммуникация и собственно риторика. Обосновано риторическую методологию в контексте профессиональной подготовки будущих специалистов социономических специальностей: познание и постижение общественной действительности – философская плоскость; система знаний о коммуникативной вербализации бытия – общенаучная плоскость; индивидуальная речевая риторическая деятельность личности – прикладная плоскость. Доказано, что методологической основой риторики в социономической сфере выступают общепсихологические взгляды на человека, культуру и язык. Соответственно с этим определены доминантные подходы (лично ориентированный, социокультурный, аксиологический, деятельностный, компетентностный), использование идей которых как методологической основы исследования способствует целостности педагогического процесса формирования риторической компетентности у будущих специалистов социономических специальностей. Обосновано определение риторической компетентности будущих специалистов социономических специальностей как лично-профессионального качества. Выделены и охарактеризованы ее компоненты: ценностно-мотивационный, когнитивный, этический, лично-деятельностный.

Установлено, что уровень (высокий, достаточный, средний, низкий) риторической компетентности будущих социальных работников (социальных педагогов), психологов (практических психологов) определяется рядом критериев и показателей: мотивационный критерий (показатели: гуманистическо-антропоцентрические ценностные ориентации личности; ценностное отношение к межличностному общению в социономической сфере; мотивация к овладению риторической компетентностью); знаниевый критерий (показатели: осмысление сущности риторической компетентности; знание модусов, категорий, законов риторики, ее истории, видов и жанров красноречия, алгоритма риторического действия, стратегий и тактик риторической речи; интегрирование сведений с риторики и смежных дисциплин); этико-практический критерий (показатели: конструирование риторической деятельности соответственно с морально-этическими ценностями; использование вербальных ситуативных этикетных формул в соответствии с ситуацией речи; восприятие информативности невербальных средств общения); праксеологический критерий (показатели: риторическое элокутивное создание текстов (дискурсов) на основании законов мыслительно-речевой деятельности; сохранение психологического комфорта общения; осознание необходимости риторического самосовершенствования).

Выявлены и теоретически обоснованы педагогические условия формирования риторической компетентности в будущих специалистов

социономических специальностей: антропоцентризм обучения в кругу взаимодействия «преподаватель – студент», «студент – студент» в высших педагогических учебных заведениях; целостность риторической подготовки на основе взаимосвязи учебных дисциплин и внедрения специального учебного курса «Практическая риторика»; создание риторической образовательной среды (с использованием средств информационно-коммуникационных технологий). Разработана структурно-функциональная модель формирования риторической компетентности у будущих специалистов социономических специальностей. Она состоит из методологическо-целевого, содержательно-процессуального, диагностико-результативного блоков.

Путем реализации учебно-методического комплекса (спецкурс «Практическая риторика», обобщенный комплекс аудио-видеолекториев «Творческая мастерская ратора», виртуальных экскурсий «Риторический экскурс», допрактический интерактивный риторический коллоквиум) обеспечено существенное повышение уровня риторической компетентности у студентов экспериментальной группы. Анализ результатов эксперимента показывает, что после внедрения экспериментального комплекса большинство студентов экспериментальной группы достигли высокого и среднего уровня формирования всех компонентов риторической компетентности. Достоверность и значимость полученных результатов подтверждена вычислением критерия согласия К. Пирсона (χ^2).

Ключевые слова: социономические специальности, будущие специалисты социономических специальностей, компетентность, риторика, риторическая компетентность будущих специалистов социономических специальностей, педагогические условия, модель формирования.

Korchova O. Forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties of higher pedagogical educational institutions. – The manuscript.

Thesis for a Pedagogical Sciences Candidate Degree in Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, Hlukhiv, 2017.

The thesis is devoted to solving the scientific problem of forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties. The state of the researched problem was analysed; theoretical and methodological bases of forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties were grounded. The content and structure of intending professionals in socionomical specialties' rhetorical competence were determined. The criteria, indicators, levels of the rhetorical competence and diagnostic tools were worked out. The pedagogical conditions of forming the researched personal quality were revealed, theoretically grounded and experimentally tested. Among them are the anthropocentrism of training in terms of interaction between «teacher – student», «student – student» at higher pedagogical educational institutions; the integrity of

the rhetorical training based on interdisciplinary connections and introducing the specialised course «Practical Rhetoric»; creating rhetorical educational space. The model of forming the rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties was developed.

Key words: socionomical specialty, intending professionals in socionomical specialties, competence, Rhetoric, rhetorical competence of intending professionals in socionomical specialties, pedagogical conditions, model of forming.

Підп. до друку 29.03.2017.

Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №3079

Облік.-вид. арк. 1,09. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-33-06.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано у Глухівському національному педагогічному
університеті імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24,
тел/факс (05444) 2-33-06.